

UOT 811.111

E.N.Rəfiyeva

Azərbaycan Dillər Universiteti

elnara.ganbarova@mail.ru

İNGİLİS DİLİNİN TƏDRİSİNDƏ TƏLƏBƏLƏRƏ MULTİKULTURAL DƏYƏRLƏRİN AŞILANMASININ FORMALAŞDIRILMASINA YÖNƏLDİLMİŞ ÇALIŞMALAR

Açar sözlər: mədəniyyətlərarası kompetensiya, formalaşdırma, multikultural dəyərlər, çalışmalar

Məqalədə mədəniyyətin və mədəniyyətlərarası yanaşmanın tədrisinin təlim məqsədlərinə müvafiq qurulması, çalışmalar və tədris materiallarının yalnız linqvistik-kommunikativ maraqlara görə deyil, mədəni maraqlara, öyrənmə maraqlarına müvafiqliyinə görə seçilməsi, tədris tələbələrin mədəniyyətlərarası kontekstdə istifadə edə biləcəyi bir sıra mədəni bacarıqları əldə etməyi hədəfləyən öyrənmə bacarıqlarının istifadəsinə və inkişafına əsaslanması məsələləri araşdırılır. Millətlərarası anlaşmanı başa düşməyi hədəfləyən xarici mədəniyyətin tədrisi meyarları və yanaşmaları tədqiq olunur.

Çalışmalar vasitəsilə mədəniyyətlərarası söhbətlərin nümunələrində öyrənilmiş strategiyaların həyata keçirilməsi yolu ilə anlaşılmazlıqların yaranmasına, aradan qaldırılmasına və qarşısının alınmasına diqqət yetirilməsi, buna görə də mədəniyyətlərarası mübadilələrdə metadilin əhəmiyyətinin nəzərə alınması, həmçinin çalışmalarda qarşılıqlı əlaqədə olan parça və simvolik çərçivəyə, mədəni və konnotativ istinadlara diqqət yetirilməsi ön plana çəkilir, nümunələr vasitəsilə əsaslandırılır.

Э.Н.Рафиева

УРПАЖНЕНИЯ, НАПРАВЛЕННЫЕ НА ФОРМИРОВАНИЕ ПРИВИТИЯ СТУДЕНТАМ МЕЖКУЛЬТУРНЫХ ЦЕННОСТЕЙ В ПРЕПОДАВАНИИ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Ключевые слова: межкультурная компетенция, формирование, поликультурные ценности, упражнения

В статье исследуются построение преподавания культуры и межкультурный подход в соответствии с целями обучения, отбор учебных и учебных материалов не только в соответствии с языковыми и коммуникативными интересами, но и в соответствии с культурными интересами, учебными интересами, использование обучения навыков, которые направлены на приобретение ряда культурных навыков обучения, которые студенты могут использовать в межкультурном контексте, основанные на развитии. Исследуются критерии и подходы преподавания иностранной культуры, направленные на понимание интернационального взаимопонимания. Посредством упражнений

выдвигается на первый план акцент на возникновении, устранении и предотвращении недоразумений за счет реализации стратегий, изученных на примерах межкультурных разговоров; поэтому рассмотрение важности метаязыка в межкультурных обменах, а также акцент на текстовом и символическом каркасе, культурном и коннотативном ссылок, которые взаимодействуют в исследованиях, обосновываются примерами.

E.N.Rafiyeva

**EXERCISES AIMED AT THE FORMATION OF INTERCULTURAL
COMPETENCE IN ENGLISH IN THE CONTEXT OF INSTILLING
MULTICULTURAL VALUES IN STUDENTS**

Keywords: *intercultural competence, formation, multicultural values, exercises*

In the article, the construction of the teaching of culture and intercultural approach according to the learning objectives, the selection of studies and teaching materials not only according to linguistic and communicative interests, but also according to cultural interests, learning interests, the use of learning skills that aim to acquire a number of cultural skills that students can use in an intercultural context, and issues based on development are investigated. The criteria and approaches of foreign culture teaching aimed at understanding international understanding are explored. Emphasis on the emergence, elimination and prevention of misunderstandings through the implementation of strategies learned in examples of intercultural conversations through studies, therefore, consideration of the importance of metalanguage in intercultural exchanges, as well as emphasis on the textual and symbolic framework, cultural and connotative references that interact in studies drawn, justified through examples.

Mədəniyyətin və mədəniyyətlərarası yanaşmanın tədrisi təlim məqsədlərinə müvafiq qurulmalıdır. Çalışmalar və tədris materialları yalnız linqvistik-kommunikativ maraqlara görə deyil, mədəni maraqlara, öyrənmə maraqlarına müvafiqliyinə görə seçilməlidir. Tədris tələbələrin mədəniyyətlərarası kontekstdə istifadə edə biləcəyi bir sıra mədəni bacarıqları əldə etməyi hədəfləyən öyrənmə bacarıqlarının istifadəsinə və inkişafına əsaslanmalıdır. Bu öyrənmə qabiliyyətləri mədəni sahələrə xas olan şərhəedici və produktiv fəaliyyətin bilik və bacarıq toplusunu təşkil edir. Bunlar kommunikativ, sosial-mədəni xarakter daşıyır və hədəf mədəniyyətə xas olan, hadisələr, reallıqlar, obyektiv faktlar və subyektiv təzahürlər toplusuna uyğun olaraq linqvistik və qeyri-linqvistik çərçivəyə daxil edilir.

Tapşırıqlar kommunikativ yanaşmadan fərqli olaraq, Avropa Şurasının bu son çərçivə sənədində sosial vəzifə kimi nəzərə çatdırılır. Burada üstünlük verilən perspektiv yanaşmaya müvafiq fəaliyyət növüdür, ona görə ki, o, hər

şeydən əvvəl bir dil istifadəçisini və öyrənəni müəyyən bir şəraitdə və mühitdə (yalnız linqvistik deyil) vəzifələri yerinə yetirməli olan sosial aktyorlar hesab edir [4].

Tədris materiallarının bir hissəsi tələbələrin özləri tərəfindən yaradılan və yerinə yetirməli olduqları tapşırıqlara və autentik materiallara müvafiq nəzərdə tutulmalıdır. İstənilən autentik material, didaktik məqsədlər üçün dəyişdirilməmiş, hədəf mədəniyyətin deşifrə edilməli obyekt kimi qəbul edildiyi təsviri məqsəd üçün istifadə edilmədiyi təqdirdə istifadə edilə bilər. Autentik materiallar nəzərdə tutulan təhsil fəaliyyətlərinə uyğun olaraq seçilməlidir. Bu da tələbələri xarici mədəniyyəti anlamağa, şərh etməyə və öz doğma mədəniyyətini qorumağa və inkişaf etdirməyə zəmin yaradır.

Çalışmalar sistemi müasir metodikanın tələblərinə uyğun çalışmalar nəzəriyyəsi əsasında qurulmalı və kommunikativ bacarıqların təşkili zamanı aşağıdakı tələblərə cavab verməlidir:

- Çalışmalar əlaqəli şəkildə təşkil olunan dil və nitq materialları əsasında qurulmalıdır;
- Çalışmalar kompleks xarakterli və situativyönümlü olmalıdır;
- Çalışmalar mənimsənilməli olan dil vahidləri və nitq modellərinin asandan çətinə, sadədən mürəkkəbə istiqamətində qurulmalı, mərhələli şəkildə təşkil edilməlidir;
- Çalışmalar mənimsənilməli olan linqvistik vahidlərin və nitq nümunələrinin kommunikasiya prosesində, müstəqil, yaradıcı şəkildə istifadə edilməsi üçün lazımı şəraiti təmin etməlidir;
- Çalışmalar nitq fəaliyyətinin növünə uyğun olaraq tərtib edilməlidir [3].

Beləliklə, müxtəlif mədəni faktorlar eyni təlim məqsədləri və məzmununun yaranmasına zəmin yaradır. Buna görə də biz müsahibələr, təcrübələr, çıxışlar, reklamlar, bir sözlə, mədəniyyətyönümlü fəaliyyət təqdim etməklə, tədrisdə multimedia vasitələrindən zəngin istifadəni də təmin edirik. Reklam diskursu çox zəngin maarifləndirmə vasitəsidir. Reklamda məna və məlumatın qurulmasında, mövzu seçimində, gizli və açıq-aşkar mədəni istinadlarda müəyyən cəmiyyətin mədəni xüsusiyyətləri açıqlanır. Reklam mədəniyyətin özünün simasına şahidlik edir və onun yerləşdiyi cəmiyyətin tipini əks etdirə bilir. Nəhayət, kontekstləşdirilmiş mədəniyyətlərə tədrisə dildəyiçicilərinin cəlb edilməsi vacibdir. İngilis dillilərin dərslərə mümkün qədər tez-tez cəlb edilməsi, tələbələrin dil biliklərinin tətbiqi ilə yanaşı, mədəniyyətlərə kommunikasiyaya qoşulmalarına və mədəniyyətlərə səriştəlilik nümayiş etdirmələrinə zəmin yaradır. İKT vasitələri, sosial şəbəkələr mədəni vasitəçilərin cəlb edilməsi və öyrənənlərin öz ana mədəniyyəti ilə hədəf mədəniyyəti arasında vasitəçi olmağı öyrənməsi günün tələbidir. Aydındır ki,

dil dərslərində indiyədək istifadə olunan orijinal yazılı və şifahi materiallar mədəni məqsədlərə nail olmaq şərti ilə bundan sonra da istifadə edilməli olan materiallardır.

Çalışmalar tələbələrdə bir neçə mədəni parametrlərin formalaşdırması məqsədi daşıyır. Onlar qarşıya qoyulan təlim məqsədi ilə bağlı uyğunluq dərəcəsinə və spesifik xüsusiyyətlərinə görə seçilir. Kommunikasiyaya aid bəzi tapşırıq nümunələrinə nəzər salaq.

Xarici və ana dilində danışıq aktlarının təhlili: danışıqın situasiya kontekstinə uyğun davranış və diskursiv istifadələrin öyrənilməsi (gözlənilməz təşkil olunmuş ziyarətlərdə, gözləmə otaqlarında, restoranlarda və s.), ünsiyyətdə şəxsiyyətlərə arası ritual aktların öyrənilməsi (salamlama, təşəkkürlər, təriflər və s.).

Xarici və ana dilində kommertiya əməliyyatlarının təhlili. Açıliş və bağlanma ardıcılığı, tərəfdəşlər tərəfindən yerinə yetirilməli olan konkret tapşırıqlar (tələb, təklif, ödəniş və s.) vasitəsilə mağazaların növlərinə görə tranzaksiya qarşılıqlı təsirlərində interaktiv variasiyaların öyrənilməsi və fərqlərin müşahidəsi.

Bu təhlillər həm də tərəfdəşlərin sosial-affektiv münasibətlərinə diqqəti yönəldir:

-antropimlərin istifadəsi, adlar və onların nitq aktına münasibətdə praqmatik dəyəri, nitq axını və onların manipulyasiyası (ehtiram, nifrət, yaltaqlıq və s.);

-bu "münasibətlərin" nəticəsində yaranan problemlər və müxtəlif linqvistik üsullarla üzləşmə: nitqin qeyri-müəyyən funksiyasında kəsilmələrin, müdaxilələrin, eləcə də müxtəlif dəyərlərin olması ilə yaranan qarşılıqlı əlaqədə "zərbələr" tərəfdəşlərin yüksək və ya aşağı mövqeyinə görədir;

-müxtəlif vasitələrlə ifadə olunan nəzakət təzahürləri (məsəllər, dolaylı ifadələr, mənfi suallar və s.), linqvistik konfliktlərin təzahürləri və s. [1]

Bu xüsusda mütləq qarşılıqlı əlaqələrin sosial-mədəni çərçivəsi nəzərə alınmalıdır.

Bu praqmatik və interaktiv təhlillər dil, mədəniyyət və cəmiyyətin bir-birinə nüfuz etməsini, diskursiv şərhləri təqdim edir. Buna görə də mədəniyyətin və mədəniyyətlərə arası səriştənin formalaşmasında bunların öyrənilməsinə maraq göstərilməsi vacibdir. Bu mədəniyyətdaxili yanaşmalar daha sonra qarşılıqlı təsirlərin mədəniyyətlərə arası perspektivindən müqayisə edilməlidir.

Müvafiq iki mədəniyyətə mənsub danışanların iştirak etdiyi mənbə dildə və hədəf dildə mədəniyyətlərə arası münasibətlərin təhlili.

Təhlillər kommunikativ disfunksiyaları və ya mədəni dəyişiklikləri üzə çıxaran müxtəlif praqmatik və qarşılıqlı təsir səviyyələrinə yönəldilir:

-fərqli mədəni norma və konvensiyaların səbəb olduğu anlaşılmaqlar;

-şəxsi zəifliklər tərəfindən qəbul edilə bilən və stereotiplərə gətirib çıxaran şərh fərqliliklərinə səbəb olan praqmatik və sosial-mədəni çatışmazlıqlar;

-mənbə mədəniyyətinə xas olan və xarici dildə təkrar ötürülən kommunikativ strategiyaların ifadələri, məsələn, özlüyündə heç bir məna kəsb etməyən, lakin əcnəbinin, sözün əsl mənasında başa düşə biləcəyi adi formulların istifadəsi;

-fərqli ünsiyyət formalarının mədəniyyətdən asılı olaraq, harmoniya, tənqid və ya mübahisə ehtiyacına əsaslanması və s.

Digər mədəniyyətlərin kəşfinə aid nəzərdə tutulan çalışmalar müəyyən əlaqəsizlikləri və ya uyğunsuzluqları üzə çıxaran aşağıdakı məzmunə yönəlir: naməlum olanı kəşf etmək, klişe və stereotiplərlə üzləşmək, müxtəlif təcrübələri və adətləri aşkar etmək, fərqli şərhədiçi korrelyasiya axtarmaq, şəxsdən asılı olaraq, mədəni istinad sistemlərinin fərqliliyi barədə məlumatlılığı artırmaq, izahat toplusu yaratmaq, tələbələrin sənəddə başa düşdükleri ilə bağlı gizli və şərhədiçi uyğunsuzluqları aydınlaşdırmaq, sosial-mədəni təsəvvürləri aşkar etmək, bir sözlə, başqasının və özünün danışığı və davranışlarını müəyyən etmək, özünə və hetero-stereotiplərə müraciət etmək, semantik eyhamları müəyyən etmək, mövcud iki mədəniyyət arasındakı əlaqəni obyektivləşdirmək və s. Bu mənada autentik material tələbələri uydurma bir reallıq parçasına şəhadət etməyə deyil, mədəniyyətlərin mənimsənilməsinə cəlb edir. Mədəniyyətlərarası münasibətlərin formalaşmasında autentik materialların əhəmiyyəti sosial baxımdan qeyd olunmalıdır.

Çalışmaların başqa bir nümunəsi, doğma və hədəf dilin adət-ənənələri və dünyaya baxışını əks etdirən müxtəlif kateqoriyalara aid atalar sözləri və leksikonun təhlilidir.

“Bütün yollar Romaya aparır” atalar sözünün mənası, bu şəhər dünyanın ən qədim şəhəri olduğu üçün hamının Romanı ziyarətə getmə arzusunu bildirir.

Xüsusilə, tərcümə çalışmaları üzərində dayanmaq istərdik. Dilçilər, antropoloqlar, sosioloqlar və müəllimlər mədəniyyət və dilin bir-birinə bağlı olması və heç bir tərcüməçinin dildə olan mədəni aspektləri nəzərə alaraq gözdən sala bilməyəcəyi faktı ilə razılaşırlar. Von Humboldt qeyd edirdi ki, hər şey onu nəzərdən keçirən mədəniyyətdən asılı olaraq fərqli semantik təsvirlərin mövzusu ola bilər. Bu, mədəniyyətlərin və tərcümənin nüfuz qabiliyyəti problemini gündəmə gətirir, xüsusən də antropoloji və sosioloji müstəvidə belə qəbul edilir ki, lingvistik strukturlar həmişə eyni dünyanı ifadə etmirlər, lakin onlar bunu ifadə etməyi bacarırlar. Bu, müəyyən bir mədəniyyətə xas olan situasiyalara aiddir ki, başqa bir mədəniyyətdə buna “*ad vermək*” mümkün deyil. Bu səbəblərdən mənaların tədqiqi tədricən daxili dilçilikdən xarici dilçiliyə keçdi; ikincisi dil və mədəniyyət sistemlərinin elementləri arasındakı əlaqəni tanıyır.

Multikultural dəyərlərin aşılmasıyla bağlı çalışma növü kimi tərcümənin əhəmiyyəti də məna ilə əlaqədar olaraq nəzərdən keçirilir, ona görə sözlər təfsir edilmədiyi təqdirdə heç bir məna daşımır. Tərcümə etmək üçün məna tam başa düşülüb, açılmalıdır. Mədəniyyət fərqləndirməyi dəqiq bilməkdir, linqvistik ifadəyə sosiolinqvistik məna verməkdir. Etiraf edilməlidir ki, bu gün dil tədrisində tərcümə ənənəvi metodologiyada olduğu kimi, dili öyrətmək/öyrənmək üçün yeganə vasitə deyil və xarici dili və sintaksisi başa düşməyə yönəlmiş öyrənmə vasitəsi kimi çıxış edir. Problem ondadır ki, ingilis dilinin tədrisində tərcümə ilə əlaqəli çalışmalar o qədər zəif verilir ki, bunlar da tədrisi inkişaf etdirmək məqsədi daşımır. Tərcümənin üzə çıxardığı məsələ, istər auditoriyada pedaqoji məqsədlə tərcümə, istərsə də peşəkar tərcümə olsun, tərcümə fəaliyyətində problemlər yaradan dildə mədəniyyətlə bağlı məsələlərdir.

İngilis dilinin tədrisində tələbələrdə multikultural dəyərlərin kommunikatıvyönümlü formalaşdırılması üçün çalışma və tapşırıq nümunələrindən məqsəduyğun istifadə olunması tələbələri kommunikasiya prosesinə hazırlayır.

Bununla bağlı III kurs tələbələri ilə aşağıdakı tapşırıqlarla işlədik.

Layihə-tapşırıq 1:

Böyük Britaniyanın tarixi bir gününün qeyd edilməsi çərçivəsində araşdırma aparın və sonra universitet kitabxanasında tələbələrin istifadəsinə veriləcək məlumatları ümumiləşdirin.

Tədqiqatın obyektı: Mətnlər və tarixi sənədlər.

Kommunikativ məqsəd: Faktları müəyyənləşdirin tənqidi münasibət bildirin.

Ardıcılıq 1: Tarixi fakt haqqında məlumat.

Ardıcılıq 2: Tarixi faktla bağlı münasibət bildirmək, fikrini ifadə etmək.

Ardıcılıq 3: Tarixi faktı təhlil və şərh etmək.

Layihə-tapşırıq 2:

İngilislərə mənsub adət-ənənələrlə bağlı ideyalar üzrə debat təşkil edin və sonra hesabat yazın.

Tədqiqatın obyektı: Fikirlərin müzakirəsi.

Kommunikativ məqsəd: Müxtəlif fikirləri təkzib etmək üçün dialoq

Ardıcılıq 1: Debatda iştirak edin: inandırın və ya əmin edin.

Ardıcılıq 2: Mübahisədə mövqeyinizi müdafiə edin: qəbul və ya təkzib edin. Qəbul etməsəniz də, hörmətlə yanaşmağı unutmayın.

Layihə-tapşırıq 3:

"Açıq qapı" gününün bir hissəsi olaraq, humanitar yardımla bağlı ziyarətçiləri səfərbər etmək üçün *çağırışların* ediləcəyi ekran panelləri

Tədqiqatın obyektı: Çağırış (söhbət elanlardan, reklamlardan gedir)

Kommunikativ məqsəd: İnsanların fəaliyyətə keçməsi üçün arqumentlər gətirmək.

Ardıcılıq 1: Çağırış problemini və onun strukturunu anlamaq.

Ardıcılıq 2: Həmsöhbətini hərəkətə keçməyə təşviq etmək.

Layihə-tapşırıq 4:

Təsəvvürünüzü ifadə etmək üçün fantastik qısa hekayə yazın və oxucuda çaşqınlıq və suallar yaradın.

Tədqiqat obyektı: İngilis dilli ölkələrlə bağlı təsəvvürlərin müzakirəsi.

Ünsiyyət məqsədi: Təsəvvürlərini ifadə etmək.

Ardıcılıq 1: Fantastikanı real mühitə tətbiq etmək.

Ardıcılıq 2: Fantaziyanızı fantastik bir romanda ifadə etmək.

Ardıcılıq 3: Fantastika romanının maraqlarını başa düşmək.

Mədəniyyətin ötürülməsi üçün vasitəçi olan şəxs, yəni müəllim tərəfindən bu məzmunlar birlikdə işlənərək tələbələrin sosiallaşmasını təmin etməklə yanaşı, onlarda kommunikativ səriştənin formalaşmasına, multikultural dəyərlərin aşılmasına kömək edir.

Nəticə etibarilə, qeyd etmək lazımdır ki, bu cür tapşırıqlar tələbələri müxalif fikirlərə və fərqliliklərə hörmətlə yanaşmağa, mədəniyyətlərarası münasibətlərə və dialoqlara hazır olmağa, öz ölkələrinin dəyərlərini qiymətləndirdiyi kimi, digər ölkə mədəniyyətlərinə də dəyər verməyə, multikultural və tolerant Azərbaycan cəmiyyətinin gələcəyi kimi formalaşmağa istiqamətləndirir.

ƏDƏBİYYAT

1. *Appleton N. Cultural Pluralism in Education*, New York et Londres: Longman. 1983, pp.17-21
2. *Верещагин Е.М. Язык и культура / Е.М. Верещагин, В.Г.Костомаров. М.: Ладомир, 2006, 295 с.*
3. *Шатилов С.Ф. Методика обучения немецкому языку в средней школе / С.Ф.Шатилов. Л.: Просвещение, 1977, 246 с.*
4. <https://www.coe.int/en/web/common-european-framework-reference-languages>

Redaksiyaya daxil olub 02.02.2023